

The University of
Nottingham

UNITED KINGDOM · CHINA · MALAYSIA

Problematika opuštění dítěte a jeho prevence

© Institut práce, zdraví a organizace, Nottinghamská
univerzita, Velká Británie (Kevin.Browne@nottingham.ac.uk)

Úvod

V článku 7 Úmluvy OSN o právech dítěte (UNCRC) se jasně hovoří o tom, že každé dítě má „právo znát své rodiče a právo na jejich péči“. Pokud rodič dítě opustí, je toto právo porušeno. Největší riziko opuštění hrozí novorozencům a malým dětem, což je znepokojující, protože dítě, které v raném období svého života vyrůstá v nestabilním prostředí, může mít problémy v oblasti citového rozvoje a chování. Přestože se všeobecně ví, jak důležité je pochopit rozsah, příčiny a následky opuštění dítěte, je průzkum v této oblasti nedostatečný. Studie dané problematiky je ovšem nezbytná k vytvoření účinných preventivních programů a strategií zaměřených na ochranu těch nejzranitelnějších členů naší společnosti.

Definice opuštění dítěte

V 10 zkoumaných zemích EU (v Dánsku, Francii, Velké Británii, Bulharsku, Rumunsku, České republice, Maďarsku, Slovensku, Litvě a Polsku) neexistuje jasná právní definice opuštění dítěte. Neexistence jednoznačné definice a nejasná představa o tom, co se pod pojmem opuštění dítěte skrývá, komplikuje průzkum tohoto fenoménu a praxi s ním spojenou. Pro účely tohoto projektu EU v rámci programu Daphne byly vytvořeny dvě definice opuštění dítěte, tzv. otevřené a utajené opuštění. *Otevřené opuštění* je definováno jako úmyslné opuštění dítěte rodičem, kterého lze identifikovat a jehož záměrem není se vrátit, ale dobrovolně se zříci rodičovské odpovědnosti. Navíc žádný z dalších členů rodiny není schopen nebo ochoten vzít na sebe rodičovskou odpovědnost a péči o dítě. V případě *utajeného opuštění* je dítě opuštěno utajeně rodičem, kterého nelze identifikovat a jehož záměrem není se vrátit, ale dobrovolně se zříci rodičovské odpovědnosti anonymně.

Rozsah případů opuštění dítěte v Evropě

V průzkumu bylo zjištěno, že opuštění dítěte je jedním z klíčových důvodů, proč jsou děti mladší tří let umístovány do ústavní péče. Při porovnání dětí umístěných do ústavu bylo odhaleno, že v západní Evropě byla opuštěna 4 % dětí, zatímco v ústavech střední a východní Evropy šlo o 32 % dětí. Většina dětí umístěných v ústavní péči v Rumunsku, Maďarsku a Lotyšsku byla rodiči opuštěna, zatímco v Dánsku, Norsku a Velké Británii je opuštění dítěte vzácným jevem.

Skutečný rozsah otevřeného a utajeného opuštění dítěte v evropských státech je však obtížné stanovit, protože pouze některé země vedou o této problematice celostátní statistiky, a pokud země nějaké záznamy vedou, jejich údaje se různí v závislosti na věkové skupině dětí a užívané definici opuštění dítěte.

Součástí projektu EU, který je sponzorován programem Daphne a který se zaměřuje na problematiku opuštění dítěte a jeho prevenci, byla písemná žádost o zveřejnění informací souvisejících s otevřeným a utajeným opuštěním dítěte zaslaná vládám všech 27 členských států EU. Z 22 zemí, které na žádost reagovaly, byl hlášen nejvyšší počet případů otevřeného opuštění na Slovensku (4,9 na 1 000 živých porodů), dále pak v České republice (4,1 na 1 000 živých porodů), Lotyšsku (3,9 na 1 000 živých porodů) a Polsku (3,7 na 1 000 živých porodů). Informace o tom, zda k opuštění dítěte došlo venku nebo na veřejném místě, byly ve všech 22 zkoumaných zemích omezené (pokud vůbec nějaké existovaly). Kromě toho většina zemí nevede celostátní záznamy o počtu dětí (ve věku 0–3 let), které byly opuštěny v porodnici. V případech, kdy státy záznamy vedly, byl největší počet dětí opuštěných v porodnici za

rok hlášen na Slovensku (3,3 na 1 000 živých porodů), dále pak v Polsku a Litvě (1,7 na 1 000 živých porodů) a ve Francii (1 na 1 000 živých porodů).

Řešení problematiky tajného opuštění dítěte

Způsoby řešení problematiky utajeného opuštění dítěte se v zemích EU různí. V některých zemích přestalo být opuštění dítěte nezákonné pod podmínkou, že dítě bude ponecháno na bezpečném místě. V některých evropských zemích byly založeny tzv. „babyboxy“ (neboli schránky na odkládání dětí), kde mohou matky anonymně a bezpečně odložit své dítě. Například v Německu byly v roce 1999 zavedeny „babyklappe“ (schránky pro děti), v Maďarsku byly před některými nemocnicemi nainstalovány inkubátory a v Itálii se používají „culla per la vita“ (kolébky pro život). Ve Francii mají v souladu s článkem 341 Občanského zákoníku ženy po porodu v nemocnici právo zůstat vůči svému dítěti v anonymitě. Tento postup je definován jako „accouchement sous X“ a jeho následkem je, že mezi matkou a dítětem nevznikají žádné právní závazky.

Vzhledem k obsahu Úmluvy UNCRC je tento přístup k problematice opuštění dítěte předmětem diskuzí, jelikož zcela chybí studie, které by prokázaly, zda tento přístup život zachraňuje nebo zda rodiče podporuje v opuštění dítěte. To je třeba vzít v úvahu především v případě matek, které žijí na venkově a nemají možnost převézt své novorozené dítě do babyboxu. Kvůli jejich anonymní povaze naráží babyboxy i na další problémy. Zaprvé, u dětí, které jsou takto opuštěny, nelze zjistit rodinnou anamnézu. Za druhé, jsou tímto popřena rodičovská práva otce. A za třetí, je zcela vyloučena možnost umístit dítě do péče příbuzných, jelikož neexistuje způsob, jak vysledovat rodinu dítěte. Přesto všechno však bylo v České republice od roku 2005 založeno 48 „babyboxů“, v nichž rodiče odložili 65 novorozených dětí (k 10.2.2012). V Maďarsku bylo od zavedení programu před 10 lety v inkubátorech odloženo 40 novorozených dětí. Na Slovensku bylo v letech 2004 až 2010 v babyboxech odloženo 23 novorozených dětí. V Litvě bylo od roku 2009 ponecháno v „oknech pro děti“ 13 novorozenců a v Polsku od roku 2006 31 novorozenců.

Důvody pro opuštění dítěte

V průzkumu bylo zjištěno, že mezi hlavní důvody pro opuštění dítěte patří: chudoba nebo finanční těžkosti, osamělé rodičovství, chybějící sexuální výchova, nedostatečné znalosti týkající se plánovaného rodičovství, omezený přístup k potratům, dítě narozené s určitou formou postižení a neexistence služeb a zdrojů pro podporu rodičů, kterým se narodilo dítě s postižením, například denní péče pro pracující rodiče.

V Bulharsku průzkum odhalil, že většina rodičů nechce opustit své děti. Mají-li však čelit chudobě, nemoci nebo sociálnímu vyloučení, často se tak rozhodnou v domnění, že jednájí v nejlepší zájmu dítěte. Studie, v rámci níž vypovídalo 75 rodičů, kteří v nedávné době otevřeně opustili své děti (ve věku 0–3 let) a ponechali je v místním ústavu, prokázala, že jako důvody opuštění dětí byly uvedeny bezdomovectví, nedostatek jídla, špatné vytápění v zimním období a nedostatek plenek. 41 % rodičů zkoumané skupiny už navíc mělo v rodině čtyři nebo více dětí a mělo tak pocit, že další si nemohou dovolit. Studie rovněž zjistila, že 72 % testovaných tvořily romské matky, které uvedly, že zaměstnanci porodnic se jich ptali, zda si dítě chtějí ponechat, a že jeden ze zaměstnanců vyplnil formulář k adopci za ně, jako součást standardního procesu.

Průzkum v Rumunsku také odhalil, že rodiče se „zříkají“ svých dětí po nátlaku zaměstnanců nemocnice. Stává se tak zejména tehdy, kdy matka nemá doklady, což může bránit oficiální registraci narození dítěte. V jiných zemích docházelo rovněž k případům, kdy zaměstnanci nemocnice podporovali matky v opuštění dítěte, pokud byly HIV pozitivní, závislé na drogách, svobodné nebo velmi mladé. Tato zjištění dokazují, že děti často nejsou opouštěny proto, že je rodiče nechtějí, ale spíše proto, že zcela chybí podpora rodičů na několika různých úrovních.

Jak zabránit opouštění dětí

Za účelem zabránění opouštění dětí podnikají země EU různé kroky.

Patří mezi ně například:

- sociální asistence,
- zařízení poskytující denní péči,
- pomoc matkám při poporodní depresi,
- pomoc při plánovaném rodičovství,
- poradenství pro matky,
- poradenství pro celou rodinu,
- finanční podpora,
- programy, které se zaměřují na vysoce rizikové rodiny,
- „školicí střediska“ pro rodiče,
- linky pomoci pro matky v nouzi,
- podpora ze strany státu při prevenci případů opuštění dítěte v porodnici,
- sociální pracovníci v porodnicích.

To je ovšem pouze začátek a stále zbývá mnoho udělat.

Opuštění dítěte v České republice

Státní orgány v České republice se počty opuštěných dětí ani důvody, které rodiče k opuštění dítěte vedou, systematicky nezabývají. Z dat získaných při dotazníkovém šetření v českých porodnicích v roce 2010 vyplývá, že děti opuštěných bezprostředně po porodu je cca 1,7% ze všech narozených dětí. Toto číslo však nevyjadřuje přesný počet skutečně opuštěných dětí, protože mnoho rodičů (dle údajů ředitele velkého kojeneckého ústavu v Moravskoslezském kraji je to až 9 z 10) si v průběhu šesti týdnů od narození dítěte souhlas s adopcí rozmyslí a dítě převezmou zpět

do své péče. Na druhé straně uvedené číslo nezachycuje ty děti, které jsou do kojeneckých ústavů umístěny se souhlasem rodiče. Ten však následně o dítě neprojevuje zájem a dítě se tak stane de facto opuštěným. Mezi hlavní důvody, proč rodiče své dítě opouštějí, řadí personál porodnic chudobu a finanční obtíže, nevhodné bydlení nebo bezdomovectví, závislost rodičů na alkoholu či drogách, obtížnou sociální situaci osamělé matky bez podpory a obecně nízkou sociální úroveň rodiny.

Etickým i právním problémem je dle našeho názoru poměrně zaběhnutá praxe státních orgánů, které zbavují rodiče rodičovských práv pro nezájem či nedostatečný zájem o dítě. Ten je dle našich zkušeností způsoben mnoha důvody, z nichž nejčastější je špatná sociální situace rodičů, velká vzdálenost ústavního zařízení od bydliště rodičů, špatná komunikace rodičů s pracovníky sociálních odborů a ústavních zařízení, apod. Dítě se pak stává volným k adopci. Rodiče si mohou v průběhu času upravit svou sociální situaci, mají-li zájem získat dítě zpět do své péče. Mohou u soudu získat zpět svá rodičovská práva, ale pokud je dítě svěřeno do adopce, již se k nim nikdy nemůže vrátit. Tato praxe je v Evropě neobvyklá a těžko zdůvodnitelná. Například v Rakousku jsou rodiče zbavováni rodičovských práv pouze tehdy, pokud dítěti záměrně hrubě ubližují či jej zneužívají. Mnohem etičtější by bylo svěřovat děti, které nejsou právně volné, do péče profesionálních pěstounských rodin tak, aby s nimi v budoucnu mohli jejich biologičtí rodiče opět navázat kontakt, případně je převzít zpět do své péče.

Česká republika byla také opakovaně kritizována mezinárodními institucemi (doporučení Výboru OSN pro práva dítěte, který hodnotil stav ochrany práv dětí v České republice za období 2003 – 2011) za existenci baby boxů, do nichž mohou rodiče odložit dítě anonymně. Dítě tak již nikdy nemůže získat informace o své biologické rodině. V České republice k 14.1.2012 fungovalo 47

baby boxů, v nichž bylo odloženo již 63 dětí, z toho 38 dívek a 25 chlapců. Vláda České republiky se i přes silnou kritiku ze zahraničí rozhodla existenci baby boxů zachovat.

Velmi pozitivní zprávou je to, že česká vláda schválila v lednu 2012 Národní strategii ochrany práv dětí - „Právo na dětství“, která reflektuje podněty Výboru OSN pro práva dítěte a mimo jiné iniciuje převratnou změnu v systému ústavní výchovy. Zdůrazňuje preferenci rodinné výchovy před ústavní tak, že např. od roku 2014 by do ústavního zařízení již nemělo být umístěno ani jedno dítě mladší tří let. Postupně bude vytvořena síť profesionálních pěstounů, kteří budou schopni zajistit časově omezenou i trvalou péči o všechny děti bez rodičů či z rodin, které se potýkají s obtížemi. Zároveň bude český stát podporovat terénní služby, které budou schopny takovýmito rodinám účinně pomáhat a podporovat je v návratu dětí zpět do jejich péče.

Ve spolupráci s Občanským sdružením Vzájemné soužití

kontaktní údaje:

www.vzajemnesouziti.cz

email: vzajemne.souziti@seznam.cz

tel./fax: +420 596 130 715